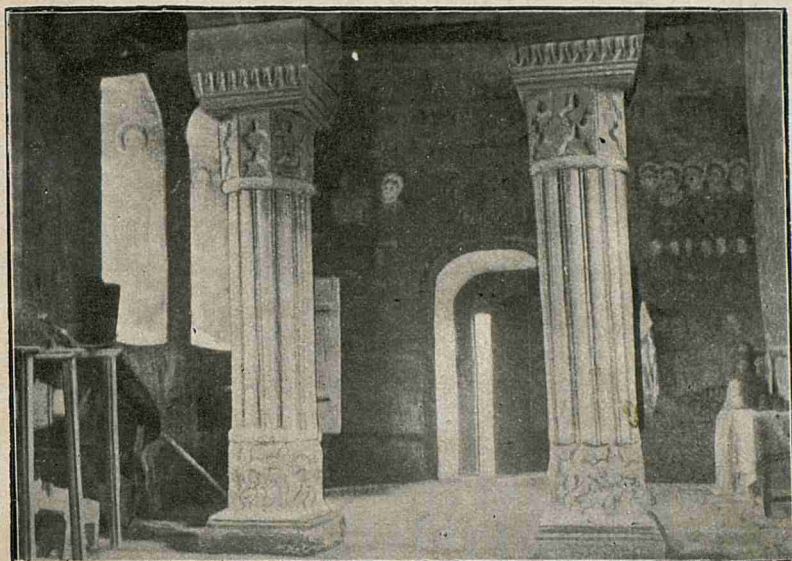

Din Publicațiile Societății
„Arta Românească”

I.

Biserica din Filipeștii de Pădure

de

Al. Tzigara - Samurcaș

în colaborare cu

G. Balș și N. Ghica

Din Publicațiile Societății
„Arta Românească”

I.

Biserica din Filipeștii de Pădure. (După o fotografie înainte de ultima reparațiune).

Biserica din Filipeștii de Pădure

de

Al. Tzigara - Samurcaș

în colaborare cu

G. Balș și N. Ghica

Cu 4 planuri și 20 ilustrații.

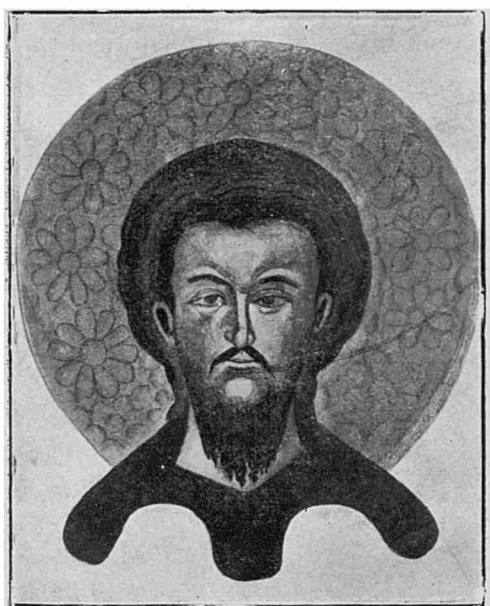
BUCUREȘTI

Instlt. de Arte Grafice **CAROL GÖBL** S-sor I. St. Raslidescu

16, Strada Doamnei, 16

1908.

*Societatea „Arta Românească“ își rezervă orice drept
de reproducțiune.*

Sf. Theodor Thiron; Pictură murală.

INTRODUCERE

---

*I*n anii din urmă s'a produs și în favoarea artei o mișcare îmbucurătoare. Am început să ne dăm seama de ramășițele artistice ale trecutului și de îndatorirea ce avem de a le păstra. Organele oficiale, în primul rând datoare a se îngriji de soarta monumentelor, au început înfine să aibă o acțiune efectivă. Consolidarea sau restaurarea vechilor clădiri nu mai este o rară excepțiune, aplicată doar câtorvâ din cele mai de frunte biserici ale strămoșilor noștri. Exemplul dat de M. S. Regele, încă dela începutul domniei Sale, se gene-

ralizeaza acum. Comisiunea monumentelor istorice lucreaza deasemeni azi dupa un program bine stabilit si sub o priceputa conducere.

Toate aceste laudabile manifestari sunt insa insuficiente pentru a repara greșelile nepăsărei noastre de până acum. Mai ales când resursele oficiale sunt încă în așa mare disproporție cu nevoile dovedite.

Ațiunea oficiala, pentru a fi mai eficace, are nevoie de sprijinul particular.

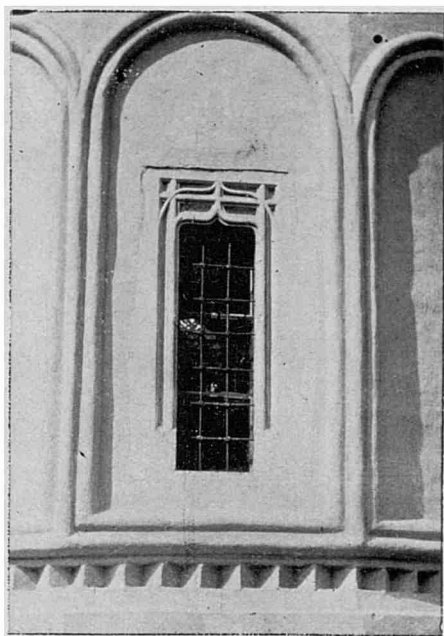
Intr'acest scop, încă din 1906, câțiva amatori de arta și iubitori ai trecutului au înființat **Societatea Arta Românească**, sub conducerea d-lor Radu R. Rosetti și dr. I. Cantacuzino.

Scopul acestei Societați este „de a cerceta, de a ocroti și de a face cunoscut monumentele, obiectele de arta, frumusețile naturale, precum și orice alcatuește averea artistica sau istorica a țarilor române“. Astfel glasuește art. I din statutele Societații.

Iar pentru atingerea acestui scop, Societatea intenționează sa faca „cercetari, ridicari de planuri, publicații, fotografii, expoziții, conferințe“, pe lângă alte mijloace prevazute de asemeni în statute. In afară de colecțiile de fotografii și obiecte de arta ce s'au alcatuit și de conferințele ținute, Societatea dela început și-a propus și o serie de publicațiuni, menite sa raspândească cunoașterea monumentelor noastre.

Broșura de fața cata sa implineasca, in parte cel puțin, cerințele statutelor. Ea cuprinde planurile, vederile și o mica descriere a unuia din numeroasele monumente încă necunoscute. E menita să contribue astfel la lamurirea

problemelor artistice din țară. Căci, până ce nu se vor posedă cât mai numeroase asemenea publicații speciale asupra diferitelor tipuri de biserici, nu se va putea arăta evoluția adevărată a artei românești. Într'acest scop Societatea își propune să adune acest material, cu ajutorul

Chenar de fereastră.

căruia numai se va putea ridica în urmă frumosul monument al unei istorii a artei românești.

In locul descrierilor mai mult patetice decât științifice, cari au fost publicate de unii preinși specialiști chiar, Societatea va edita din contră lucrări, în cari documentul propriu zis să predomină față de descrierea literară.

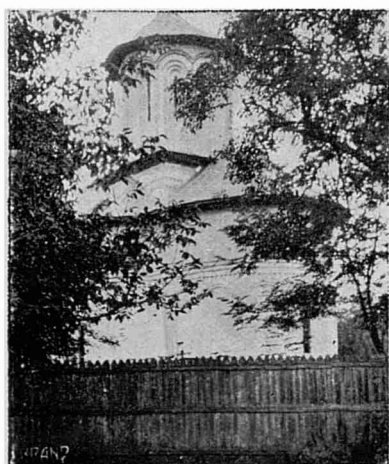

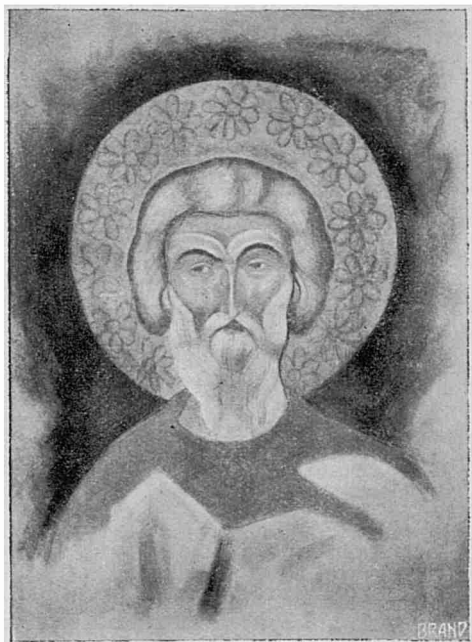
Prin planuri bune și numeroase reproduceri, monumentele noastre vor putea fi apreciate și studiate chiar și de străinii cari se interesează de arta noastră, pe care însă, din cauza lipsei de publicații, nu o pot cunoaște.

Oricât de modestă dar este această primă încercare, ea își are însemnătatea ei, mai cu seamă dacă se va continua seria ce acum se inaugurează.

În intențiunea Societății este deasemenea editarea unui „Album artistic al României“, din care o primă fasciculă va apărea în curând.

Pentru ca acțiunea Societății să fie mai întinsă, e nevoie de o cât mai largă colaborare la programul ei. Numai prin participarea efectivă a tuturor acelor cari de fapt se interesează de monumentele străbune, atât Societatea noastră cât și arta românească în genere vor putea să se bucure de o soartă mai bună.

Sf. Iliasar; pictură murală.

Dovadă neîndoelnică a credinței nestrămutată a strămoșilor noștri sunt numeroasele biserici ridicate de ei. Ele apar ca semnele cele mai arătoase ale evlaviei și tot deodată ale simțului lor artistic și ale generozității lor. Căci nu fără oarecari sacrificii materiale sunt ridicate și apoi înzestrate și întreținute aceste frumoase locașuri ale Domnului. Toți se iau la întrecere la asemenea fapte bune: fiecare vrând să ridice un templu mai mândru și bogat. Boerul cu mai puțină dare de mână se mulțumește cu un paraclis al casei sale, iar câteun voevod, cu vază și avere, ridică până la patruzeci de biserici și mănăstiri.

Din toate neamurile boerești, din rândul cărora au eșit Domni pământeni, acela la care frumoasele însușiri se măsoară mai avantajos după numărul bisericilor, este cu siguranță neamul Cantacuzineștilor. Muntenia toată, și chiar Oltenia, e presărată cu monumente de ale lor. Ele se țin parcă șir dela Comana, de lângă Dunăre, trecând prin București, și apoi dealungul Prahovei până în creerul munților, la Sinaia. Numeroase mici schituri, un fel de popasuri la distanțe anume calculate, legau între ele aceste mănăstiri și biserici. Existența acestor me-toașe se mai poate lesne urmări, mai ales între vechia reședință Cantacuzinească din Filipești și mănăstirea Sinaia. Azi cele mai multe din aceste clădiri au dispărut. Altele sunt în stare de ruină, sau au fost astfel prefăcute în cât de abia se mai ghicește forma originală.

Aceiaș soartă au avut-o și clădirile civile ale timpului.

Astfel, de pildă, numai niște ziduri în ruină ne-au mai rămas din splendidele și mărețile palate ale neamului Cantacuzinilor în vestita lor reședință de odinioară de pe malul Prahovei, dela Filipeștii de Târg.

Despre aceste biserici și palate ale Postelnicului Constantin Cantacuzino ne vorbește și Patriarchul Macarie, amicul său (1).

După ce descrie bisericile sale «cu admirabile zugrăveli cari fiind lucrate cu aur, pe păretele gol, uimesc pe spectator prin luciul lor, nespus mai mult decât dacă ar fi lucrate pe pânză», se oprește și la clădirile civile. Despre

(1) Călătoriile Patriarchului Macarie de Antiochia în țările române. 1653-1658. Ediția D-rei Cioranu, 1900. pag. 124 și următoarele.

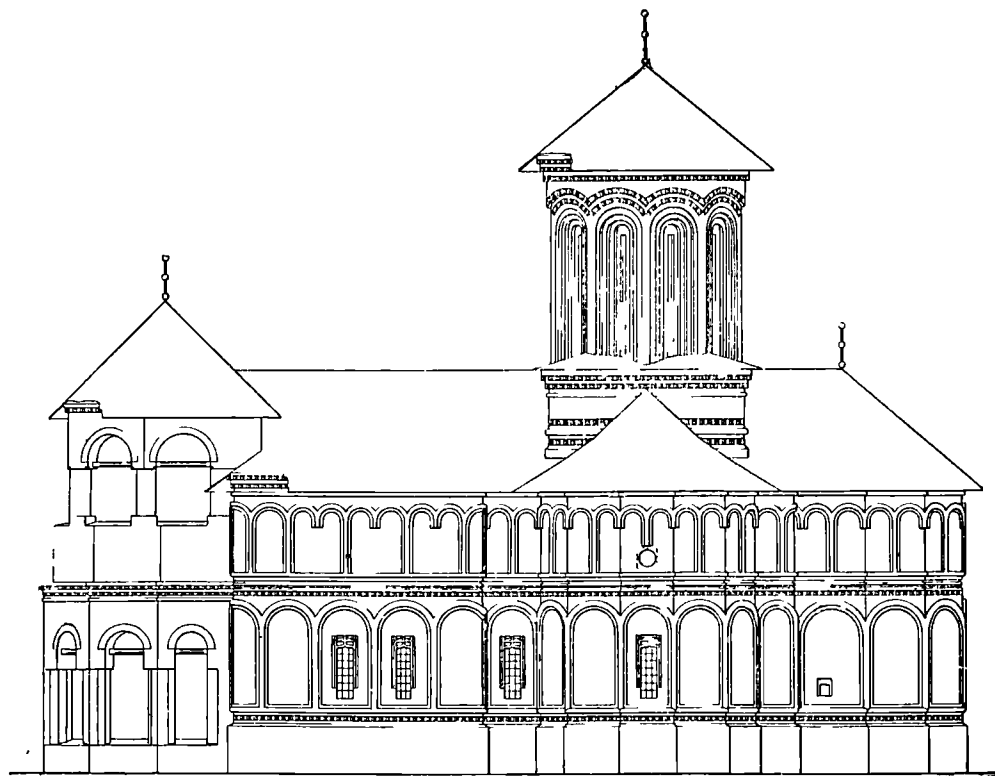
Lungimea exterioară, în afară de soclu: 26.60 m.

Fără pridvor: 21.30 m.

Lărgimea exterioară, fără soclu: 11.10 m.

Inălțimea până d'asupra cornișei bisericii: 8.60 m.

Inălțimea până la piciorul crucii dinturlă: 20.50m.

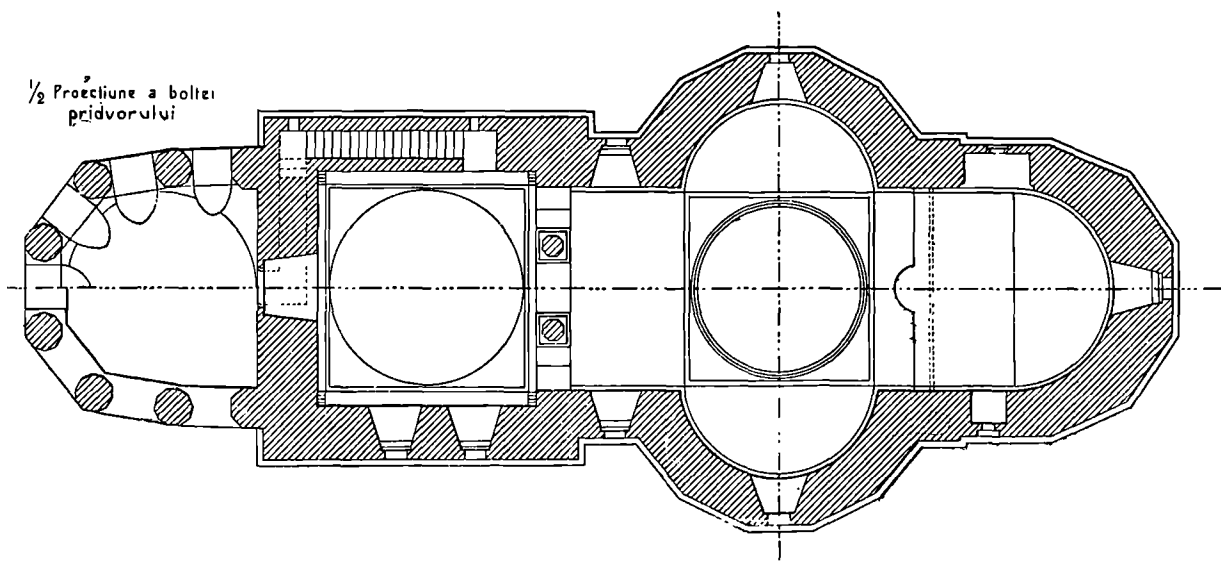

ELEVAȚIE
Vedere laterală a Bisericii,

frumoasele instalațiuni ale acestuia ne spune: «Palatul Postelnicului e compus din zidiri princiare, ce te uimesc, mai frumoase decât acele din Capitală. El are o delicioasă baie caldă de marmură frumoasă, la care apa se aduce pe roate din râul ce servește de asemenea, prin nenumărate canale, la irigațiunea livezilor și a grădinilor. Odăile sunt după modelul acelor din Constantinopoli. În adevăr, toți aristocrații munteni posedă vile admirabile din punct de vedere al arhitecturii. Fiecare din ei mai are câte o mănăstire a sa, bine înzestrată. Toți rivalizează, întrecându-se prin frumusețea zidurilor și stabilimentelor. Aci se încheie toată ambițiunea și mândria lor. Când se întâmplă ca vreunul din ei să fie destituit, se retrage la vilă, petrecând restul vieții în clădirile și vecinătatea mănăstirii sale.»

Și mai mândre trebuie să fi fost la Filipeștii de Pădure clădirile Spătarului Toma Cantacuzino, despre care se spune că avea palate «mai mari și mai desfătate decât toate casele celorlalți Cantacuzini.»

Dar toate acestea au dispărut. Mai bine păstrate au fost numai unele biserici. Puținele ce ne-au rămas sânt dar cu atât mai interesante și merită un studiu amănunțit, căci înfățișează tipuri noi, cari îmbogățesc tezaurul artistic al acestei țări. Dacă nu prin vechimea lor, ele se impun însă prin formele lor deosebite. Prin numeroasele lor relațiuni și prin călătoriile lor în străinătate, Cantacuzinii au introdus în arhitectura bisericilor din țară multe elemente noi, cari se generalizează apoi, în parte cel puțin, în stilul românesc posterior. Chiar numai din acest punct de vedere documentar, asemenea

1/2 Proiecțiune a boltei
pridvorului

Planul Bisericii,

monumente trebuiesc să fie cercetate și aduse la o mai largă cunoștință.

Una din aceste biserici care, fiind mai adăpostită, a scăpat și de măcinarea vremii și mai ales de mâna prefăcătoare a omului, este bisericuța din 1688, a Spătarului Toma Cantacuzino, din Filipeștii de Pădure.

La poalele ultimelor ramificațiuni ale munților, în plăcuta regiune a dealurilor din județul Prahova, nu departe de malul Proviței, se află ascuns, sub dealul Ciacârul, liniștitul sat Filipeștii de Pădure. Casele-i vesele și plăcute sunt acoperite cu șindrilă, au pridvoare frumos ornamentate și mai toate se pierd în verdeață.

Intr'o parte a satului, pe sub coastă, se ridică biserica vechiului cimitir. Dela prima vedere ea face cea mai bună și mai plăcută impresie. Deși o simplă și mică biserică de sat, fericitele ei proporțiuni fac din această clădire un adevărat monument artistic.

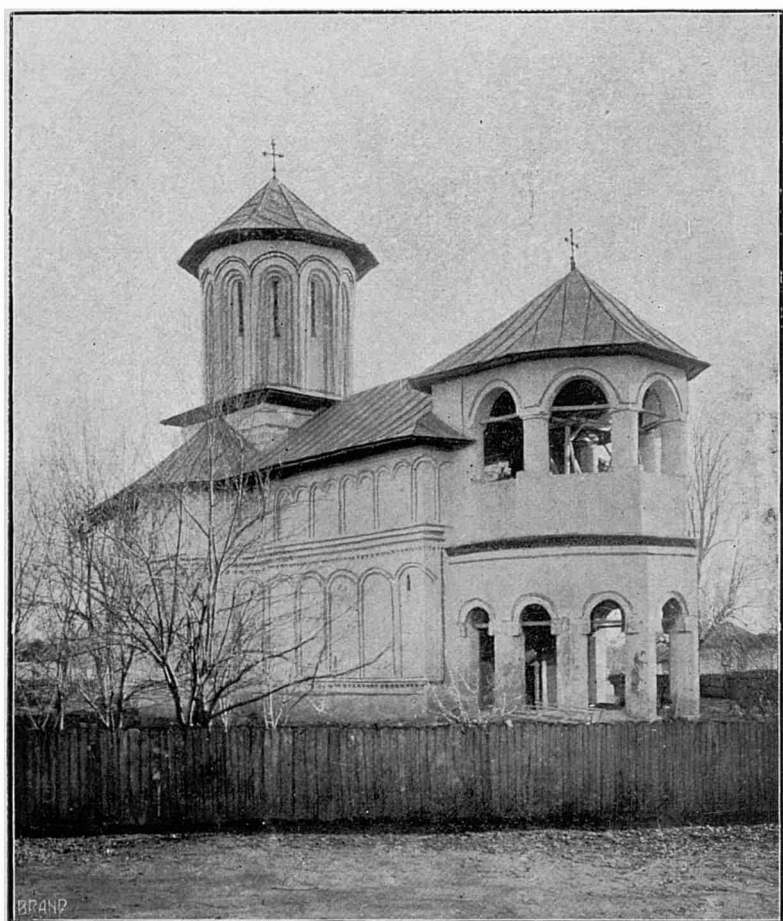
Ea se mai distinge de îndată printr'o particularitate cu totul originală, prin pridvorul ei poligonal cu două caturi, dispoziție extrem de rară, dacă nu chiar unică, în țara noastră.

De altfel planul bisericii este cel obișnuit: pridvorul (exonarthex) e urmat de tindă sau pronaos (narthex), despărțit de naos (chorul) printr'un perete susținut de doi stâlpi de piatră uniți prin arcuri în semicerc. Naoșul are forma obișnuită cu cele două sânnuri sau abside laterale. Absida principală a altarului este ridicată cu înălțimea unui trepte deasupra restului bisericii. Două firide laterale în zid servesc drept proscomidie și diacnicon.

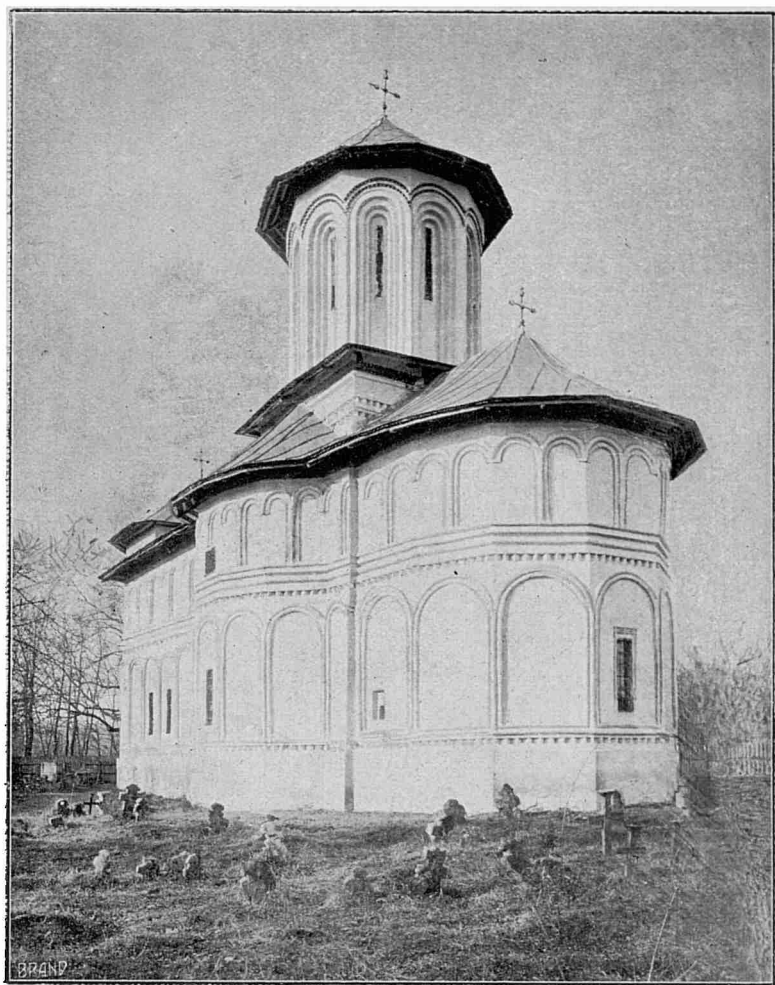
Secțiune longitudinală.

Biserica dinspre Apus. Starea actuală.

Biserica are o singură turlă care se ridică deasupra naosului, susținută de patru arcuri mari prin intermediul celor patru pendentive. Interiorul turlei este cilindric și se termină printr'o calotă în jumătate de sferă. Turla are înfățișarea exterioară decagonală și se ridică pe un

Biserica dinspre Răsărit.

tambur cu baza patrată. Lumina pătrunde prin zece ferestre înalte și înguste. Ele sunt prinse în arcuri concentrice, ce merg retrăgându-se spre interior. Este tipicul bizantin foarte răspândit la noi. Jumătatea inferioară

a acestor ferestre a fost posterior astupată cu cărămizi, cari au rămas și acuma netencuite în interior.

Naosul se compune dintr'un arc larg, o boltă cilindrică de 2,70 metri lărgime și din pătratul celor patru arcuri mari cari susțin turla. Cele două abside laterale sunt semicirculare în interior și poligonale în afară. Ele sunt luminate prin câte o fereastră așezată în axa transversală a bisericii, precum și prin câte o deschidere rotundă la înălțimea nașterii bolților. Arcurile mari au legături de lemn, în scop de a anihila presiunile laterale.

Absida cea răsăriteană are deasemeni o fereastră în axa ei. Toate aceste ferestre sunt aproape la fel: în arcurile simulate ale catului inferior sunt deschideri lunguețe încadrate de chenare de piatră cu ornamentație în stilul gotic, particular bisericilor din Moldova, trecut de aci și în Muntenia.

Proscomidia și diaconiconul primesc lumina prin niște ferestruie mai mici.

Pronaosul, aproape pătrat, este boltit în semi sferă; bolta se reazimă, prin ajutorul pendentivelor pe patru arcuri, puțin eșite din zidurile pătratului.

În peretele din spre miază noapte o ușă dă acces la o scară repede și îngustă, cu trepte masive de ștejar, ascunsă în grosimea zidului. Această scară, după ce face o cotitură de 90°, se urcă în zidul din spre apus și ajunge la catul superior al pridvorului printr'o ușă așezată în axa bisericii. Două ferestruie, în genul celor dela proscomidie și diaconicon, din care una la cotitură, dau scări lumina din spre miază noapte. Culoarul scării e clădit în boltă cilindrică. Panta nefiind suficientă, profilul bolții

Stâlpii și zidul despărțitor între pronaos și naos.

e brusc întrerupt în mai multe părți, ridicându-se tavanul pentru a permite urcarea scării.

Pronaosul este luminat din partea de miazăzi prin două

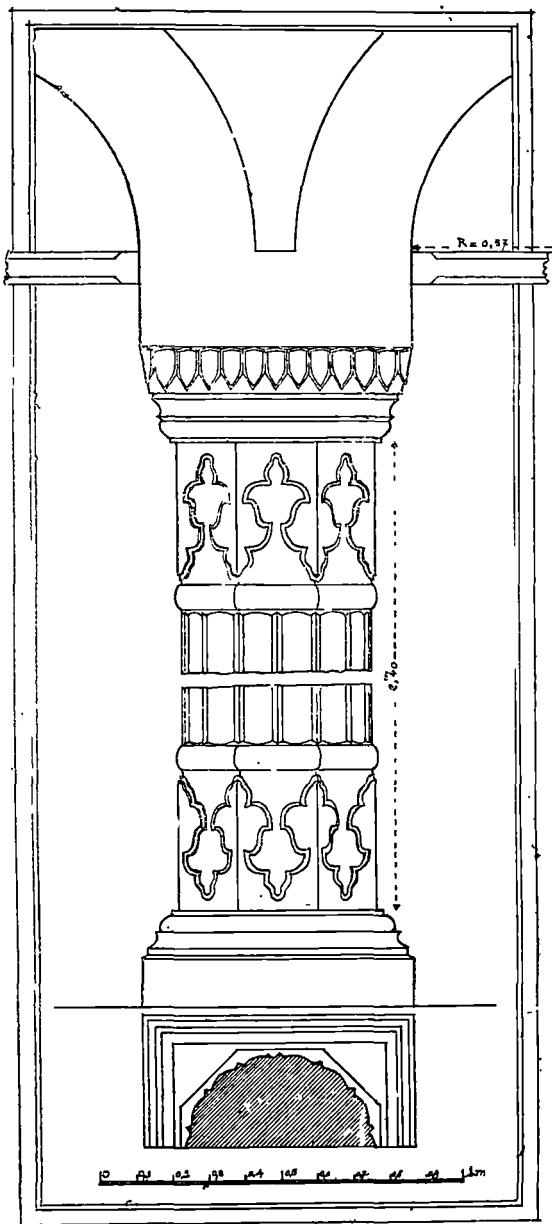
ferestre; partea de miazănoapte fiind ocupată de scara ce urcă la clopotniță.

Coloanele ce susțin zidul dintre pronaos și naos au o formă deosebită și frumoasă. Fusul are canelure sau glafuri verticale. Ele au forme proeminente și sunt separate prin dungi mult mai subțiri între ele.

Deasupra soclului și sub capitel coloanele prezintă câte o fâșie largă, octogonală, despărțită de glafuri printr'un inel gros. Această porțiune a stâlpului e împodobită cu flori de crin în relief. Suprafața adâncită prezintă deasemeni motivul floarei de crin, răsturnat însă în acest caz. Acest ornament amintește unelê motive ale capitulelor din mănăstirea Curții de Argeș, dela care se poate să se fi inspirat meșterul dela Filipești. Același motiv se regăsește în tocmal și la mănăstirea posterioară dela Horez.

Capitelul coloanei e pătrat, compus din mai multe rânduri de ciubuce și deasupra un șir de ove prelungite. Tăblia capitelului e foarte largă și masivă. Soclul este deasemenea profilat și alcătuit dintr'un pătrat de aceeași proporție ca și tăblia capitelului. Fusul stâlpului are același diametru peste tot. Materialul din care sunt lucrate aceste coloane este o gresie moale, care prin acțiunea umidității a început să se descompue. Bârne de lemn, cu zugrăveală peste o tencuială subțire, leagă nașterile arcurilor.

O formă cu totul particulară are pridvorul bisericii. Partea lui inferioară reprezintă în plan un poligon neregulat. Coloanele așezate pe un parapet masiv sunt decagonale, cu excepția celor angajate în zidul bisericii. Bolta

Planul Coloanei.

prezintă o calotă sferică și arcurile ce reunesc coloanele sunt prelungite prin mici penetrațiuni oblice ce întretae bolta cea mare. Legături de lemn subțind arcurile.

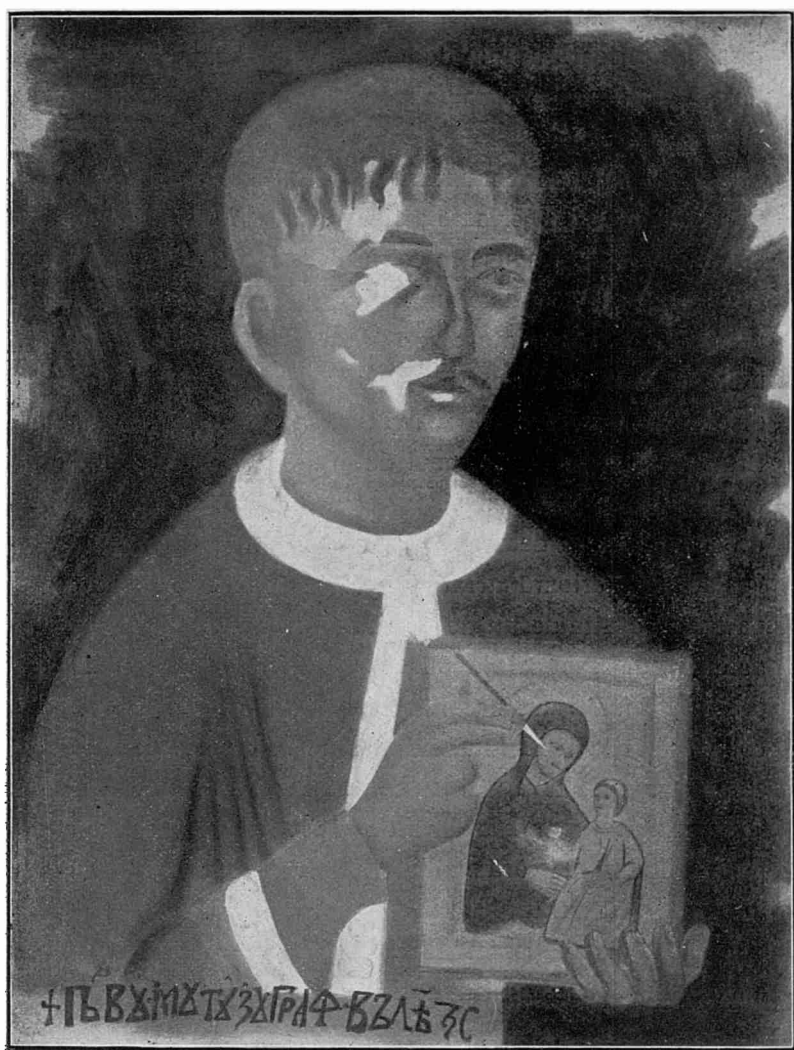
Catul de sus al pridvorului se ridică pe acelaș plan ca partea inferioară numai până la înălțimea parapetului. Coloanele fiind două la număr mai puține decât jos, dau pridvorului dispoziția unui poligon decagonal neregulat. Coloanele sunt cilindrice; nașterile arcurilor sunt unite, ca și jos, prin legături de lemn, și bolta este tot în calotă sferică. Arcurile—cum este dealtmîntrelea aproape constant în arhitectura țării noastre sânt puțin în retragere în raport cu suprafața zidului tîmpanelor.

S'ar putea presupune că acest pridvor-clopotniță, cu toată armonia liniilor sale, nu se preà leagă bine cu restul clădirii, și că ar fi fost adăugat ulterior.

Se dovedește însă, din contră, că el este contimporan cu restul clădirii și că construcția lui e strâns legată cu a bisericii. Intr'adevăr, peretele bisericii în interiorul pridvorului este într'acelaș plan cu soclul acestuia, iar nu cu pereții bisericii din afară de pridvor, cum ar fi cazul, dacă acesta n'ar fi existat în timpul construcției bisericii, ci s'ar fi adăugat în urmă.

Mai mult încă: scara prevăzută în grosimea zidului bisericii arată într'un mod neîndoelnic, că dela începutul construcției și catul de sus al pridvorului erà prevăzut în planul general. În fine, pe pictura murală, ctitorii sunt reprezentați ținând în mână biserica așa cum o vedem astăzi, cu pridvorul ei cu două caturi. Catul superior servește drept clopotniță.

Infățișarea exterioară a corpului principal al bisericii

Portretul zugravului Pârnu Mutu, 1692.
După pictura de el însuși pe zidul scării dela clopotniță.

este cea obișnuită. Pianul pronaosului reese puțin în

afară, fiind mai lat decât naosul. Absida principală are forma exterioară a unui dodecagon neregulat; iar absidele laterale formează un poligon neregulat cu patrusprezece laturi.

La bază clădirea repauzează pe un soclu puternic, despărțit de partea superioară prin niște zimți formați din un șir de cărămidă dispusă în colțuri, ca dinții de ferestreu.

Intreaga clădire este împărțită, numai pe dinafară, printr'un brâu orizontal așezat cam la înălțimea nașterii bolților. Această despărțire exterioară ar presupune o dispoziție interioară în două caturi, care nu există însă. Brăul, destul de lat în cazul de față, este compus dintr'un rând de cărămizi dispuse în dinți de ferestreu și un ciubuc întreit deasupra.

Partea inferioară a fațadei e împodobită cu arcade oarbe, alcătuite de un dublu ciubuc în relief, după modelul așa de respândit la noi. Partea superioară a fațadei prezintă o înfățișare osebită. Arcadele mult mai mici se cobor până la brâu numai din două în două; celelalte sunt întrerupte ceva mai jos de nascerea arcurilor.

Cornișa se compune dintr'un ciubuc și deasupra lui patru rânduri de cărămizi, alternativ așezate pe lat și în dinți de ferăstrău.

Această dispoziție, frecventă de altfel și la alte monumente, se regăsește și la cornișa și la arcaturile turlei bisericii noastre.

Proporțiile bisericii sunt următoarele: Lungimea d'asupra soclului e de 21,30 m. fără pridvor, iar 26,60 m. cu pridvor. Lărgimea exterioară, tot d'asupra soclului, e de 11,10 m. Înălțimea dela pământ până d'asupra cornișei

Aga Matei Cantacuzino, tatăl Spătarului Toma,
și Jupânița Bălașa, soția sa, cu fiica lor. După pictura murală.

8,60 m; dela pământ până d'asupra cornișei turlei 17,80 m.,
iar până la piciorul crucei din turlă 20,50 m.

Cărămida nu este de un format absolut egal; dimen-
siunile ei mijlocii sunt 28 cm. $\times$ 14 cm. și 4 cm. grosime.

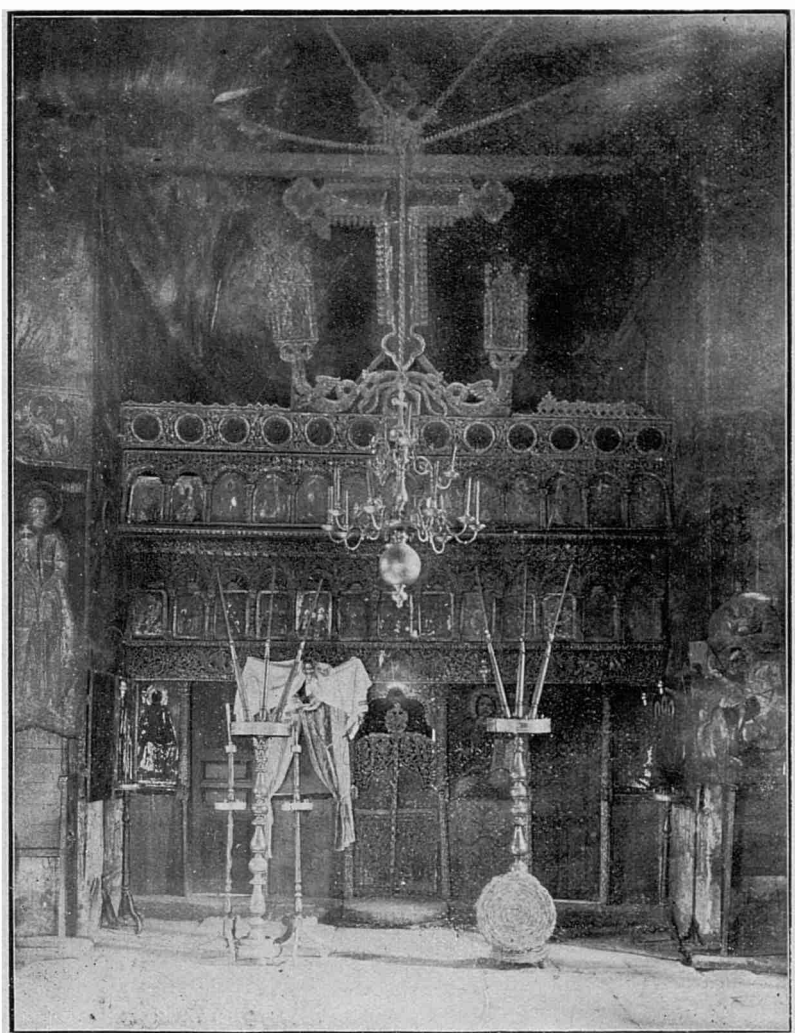
(Cărămida palatului dela Măgureni, zidit de Șerban Vodă Cantacuzin, este ceva mai mică : 26—27 cm.×12—13 cm. și 4 cm. grosime).

Până acuma câțiva ani acoperișul eră de șindrilă; acum este de tablă neregulat așezată. In genere acoperișul pare a fi prea ridicat. Din pictura ctitoricească se vede că atât turla mare a bisericei cât și catul superior al clopotniței se profilau mai bine, degajându-se mai mult din acoperiș. Căpriorii de lemn ai acoperișului sânt de dimensiuni slabe și neîngrijit ciopliți.

Exteriorul bisericii este peste tot tencuit și spoit, exceptându-se câteva rânduri de cărămidă dela cornișe. Din această cauză nu se poate recunoaște dacă exteriorul a fost odată zugrăvit sau nu, deși preotul bisericii, care slujește de mult în Filipești, crede a ști că au fost picturi exterioare.

Ca sculptură în piatră, în afară de coloanele din interior, descrise mai sus, mai sunt chenarurile ferestrelor, cioplite cu motivul gotic foarte răspândit și în toată țara Românească.

Din punct de vedere constructiv, biserica din Filipești, ca și de altmintrelea mai toate bisericile din această epocă, este executată într'un mod stângaciu și de mâini puțin experimentate. Nepotrivelile sunt numeroase. Astfel partea exterioară a naosului, dintre pronaos și absidele laterale, nu este de aceeași lungime pe ambele părți ale bisericii. Arcadele fațadelor au o distribuțiune inegală, care nu este aceeași pe partea de nord și pe cea de sud; laturile poligoanelor absidelor nu sunt egale. Bolțile sunt deasemeni neregulate. Tencuiala este aplicată în-

Tâmpla.

tr'un mod foarte neegal și îngreunează liniile construc-
ției atât în interior cât și mai ales în exterior, unde de-

sigur tencuiala a fost reînnoită, probabil chiar de mai multe ori.

Cu toate aceste mici defecte și imperfecțiuni, biserica are un aspect foarte plăcut, grație proporțiunilor ei reușite.

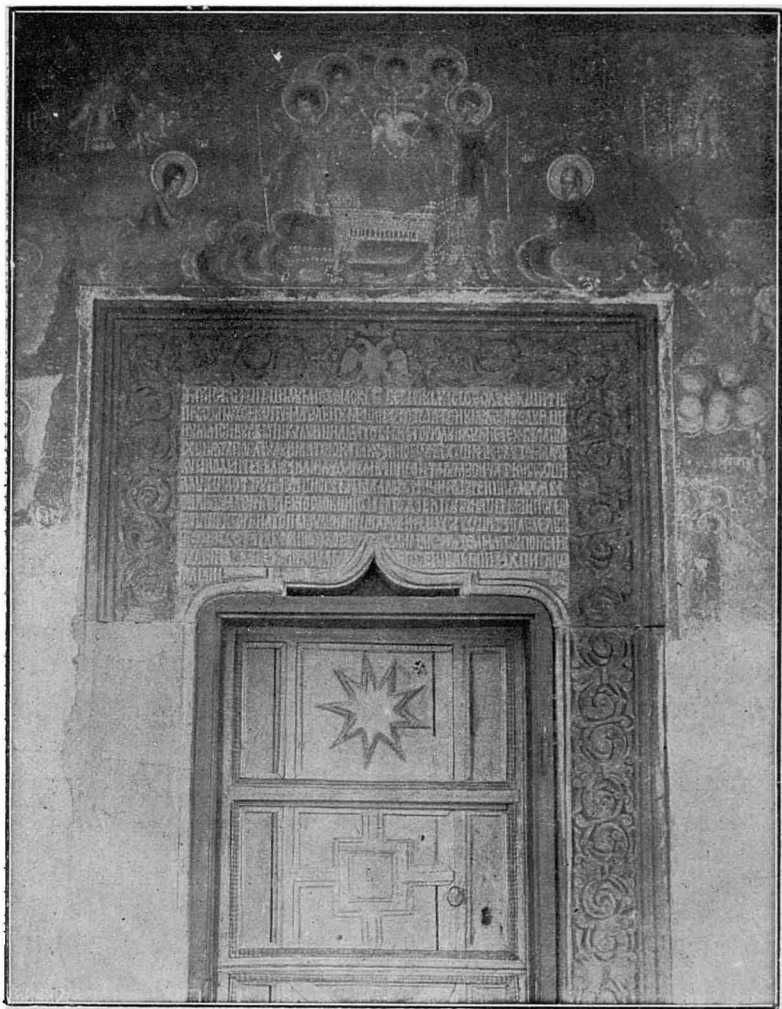
* * *

Intrarea în biserică se face printr'o ușă îngustă și joasă: $0,90 \times 2,20$ m. Ea este prinsă într'un chenar de piatră moale, care s'a tocit și măcinat în parte. Dejurîm-prejur chenarul e sculptat cu arabescuri florale; deasupra ușii chenarul se încheie printr'o acoladă frântă.

Partea superioară a chenarului e formată dintr'o lespede de aceeași piatră, purtând inscripțiunea, deasupra căreia, în mijloc, se află stema Cantacuzinească a vulturului cu două capete și cu coroană.

Pisania cu frumoasă literă chirilică glăsuște astfel :

† Aastă sfântă și Dumnezeiască besearică, ca să se slăvească și în ne | preastan să se cânte marele nume și peste toate numele marelui și | numai singur veačnicului și al atotfăcătorului Dumnezeu, Bălașa, | soșia răposatului Matelu Ca(n)tacuzino biv vel agă și fiu său Toma Ca(n)-ta | cuzino den temelie zidindo, o au rădicat și o au înfrumusițat, închinăndo și | aducăndo întru paza și scutirea marilor Sfinți Arhleriei și Dascalii Va|silie cel Mare, Grigorie B(o)goslov și Ion Zlatoust, pentru bună și în veaci pomeni|rea părinților și a tot neamului lor și a lor carea o (a)u săvărșit, în zilele lui | Io. Șerban Ca(n)tacuzino B(a-sarab) Voevod, mai mare frate a mai sus pomeni|tului Mateiu C(antacuzino), la anul deia spăsenie lumii 1688 M(i)-s(i)ța Maiu dni(=zile) 2.

Ușa de intrare cu pisania.

Din această inscripție reiese clar că biserica a fost din temelie zidită în anul 1688 de către spătarul Toma Cantacuzino, fiul Agăi Matei și de soția acestuia Bălașa. Ma-

tei, mort la 1679, fiind fiul lui Constantin Postelnicul, iar acesta fiul lui Andronic Cantacuzino, se vede ramura din care făcea parte spătarul Toma, ctitorul bisericii. Despre acesta avem știri precise prin genealogia Banului Mihai Cantacuzino, scrisă la 1787 ⁽¹⁾.

«Numitul Toma erà om vesel, trăia desfătat: se vede și după locuința lui. Casele lui, le aveà: una la Filipeștii de Pădure și alta la București, erau mai mari și mai desfătate decât toate casele celorlalți Cantacuzini.» Mai departe ne spune biograful său: «El s'a însurat la Valahia cu fata cuparului Duca dela Vai-de-ei, din județul Prahovei, care Duca erà ginere Herăscului . . . . Numitul Toma spătarul a născut cu cocoana lui, cu Herasca, un copil, care a murit încă trăind tată-său.»

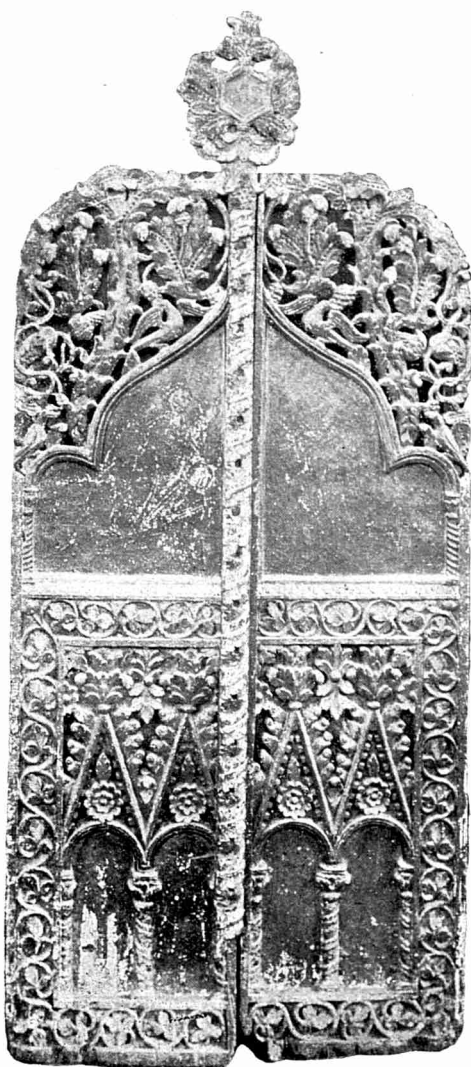
Pe zidul ctitoricesc, la dreapta intrării în biserică, sânt pictați Aga Matei și soția sa Bălașa susținând în mână biserică; în față fiica sau nora lor, căreia Bălașa îi pune mâna pe cap. La spatele Agăi Mateiu e fiul lor, Toma.

Aga Matei e înfățișat cu capul gol, cu o mică mustață brună. Pe umeri o dulamă verde blănită cu negru și guler de samur și mic șir de nasturi. Dedesupt apare un anteriu de brocard roșu, strâns de o cingătoare aurită, în care e prinsă o basma albă. Pânăla brâu haina e încheiată de un rând de nasturi de metal. În picioare papuci gălbui.

Jupănița Bălașa e îmbrăcată într'o dulamă verde, blănită cu negru, lungă până la pământ. Părul, dincare se vede numai o bandă largă d'asupra frunței, e strâns legat cu o maramă albă, care se întinde pe piept și pe

---

(1) Edițiunea Iorga; pag. 352 și următoarele.

Ușa Impărătească.

umeri. La gât colane de mărgăritare; un lanț din inele mari de aur cade pe piept; cercei de aur în urechi.

Jupânița e într'o dulamă blănită, de brocard roșu cu desene mai arătoase ca ale lui Matei; mânecele, ca și la Bălașa, albe, cu chenar de samur. Mărgele la gât, cercei, inele, brățări.

La spatele lui Matei apare Spătarul Toma, autorul bisericii, care a ținut să dea locul de cinste de curând răposatului său părinte. Toma e încă tânăr, fără mustață; îmbrăcat în dulamă gălbuie cu guler de samur.

Viața spătarului Toma, care moare la 1721 în Rusia unde fusese împământenit, merită să fie cunoscută.

Genealogul familiei ne arată că: «la anul 1711 în vremea ce aveă Petru-cel-Mare războiu cu Turcii, mergând Constantin Brâncoveanu Voevod, din poruncă în ajutorul Turcilor, și ajungând până la Urlați, ce este un sat în țară, în județul săcuenilor, a pus acolo ordia lui, și acolo, așteptând până, cu dare de bani, și-a isprăvit a se întoarce la București, atunci spătarul Toma, cu câțiva oameni ai lui credincioși și cu Stoica Ceaușul Spătăresc, a fugit și s'a dus la Împăratul Petru, ce atunci se află cu lagărul la Prut.

«Împăratul l-a primit în slujbă ca Gheneral Maior, dându-i și un polc de călărime . . . și l-ea poruncit să meargă și la cetatea Brăila. . . . Dela Brăila tot atunci, la anul 1711, Toma Cantacuzino s'a repezit la casa lui, la Filipeștii de Pădure, unde acolo venind veste, la luna lui Iulie, cum că s'a încheiat pacea Turcilor cu Rusia, și că împăratul Petru a purces spre Lehlia, s'a temut numitul Cantacuzino să meargă drept prin țară după Împăratul, fiindu-i frică să nu-l prindă Turcii, ci a trecut la Brașov în Transilvania și s'a dus la Petreburg tot într'acel an.»

Familia ctitorilor. Pictură pe zidul interior dela intrarea bisericii.

«La anul 1717 s'a dus, cu știrea Impăratului, la Transilvania, la Brașov, ca să facă mijlocire să-și scoată coana și copilul din țara Românească, să o aducă la Rusia; pe care a găsit-o la Brașov, izgonită de Constantin Brâncoveanu Voevod» de unde s'a dus la St. Petersburg.

La 1718 Petru cel Mare printr'un ucaz poruncește ca lui «General-Maior Grof Cantacuzino pentru a lui slujbă și pentru venirea din Valahia a familiei lui la dânsul. . . . să-i se deă în Rosia mică din satele hainilor, ale Mirovicilor, la Periaslov o casă și toată averea câtă o țineau ei.» După moartea lui Toma, «jupâneasa, soția numelui Cantacuzino, a stăpânit aceste sate în toată viața ei;...

și neavând dela soțul ei copii clironomi, au rămas satele iar împărătești.»

Înainte de această instrăinare a sa, aflăm, din aceeași sorginte sigură, că «Toma Cantacuzino a avut multă avere în Țara-Românească : case, sate, moșii, vii, munți, bălți, cari toate acestea le-a stăpânit rudenia lui Cantacuzino dela pribegia lui, până la căderea Cantacuzinilor, adecă până la anul 1716. Atunci domnind la Valahia Nicolae Mavrocordat Voevod, le-a luat toate acestea dela Cantacuzin, cu cuvânt că nu se cuvine pe hain să-l clironomisească rudele, ci spre pildă să se dea străinilor.»

Astfel se împrăștiară bogățiile spătarului Toma, care, după cum se vede, aveă și gustul clădirilor frumoase.

În afară de biserica ce ne ocupă, dela Filipești, «el a zidit o frumoasă mănăstire, ce se numește Poiana, și ce este împotriva Câmpinei, peste apă, în malul Prahovei, care biserică a isprăvit-o, iar zidurile cele împrejurul curții mănăstirii, casele, clopotnița, numai le-a început, lucrându-le până la un loc. S'a întâmplat pribegia, și dintr'aceia au rămas neisprăvite.»

Rămășițele acelei biserici se mai văd și azi. Și din parlatul său dela Filipeștii-Pădure, de lângă biserică, s'au mai păstrat bolțile frumoase și enorme ale pivnițelor clădirei vechi, în urmă cu totul transformată.

Neatinsă a scăpat, din fericire, biserica aci descrisă.

Interiorul ei mai cu seamă e bine conservat, și nestricat de reparații. Numai acțiunea timpului și mai ales fumul lumânărilor au întunecat picturile, cari din cauza umezelei au început în unele părți să se cojească.

Și în privința picturii biserica noastră prezintă o par-

Familia ctitorilor. Pictură pe zidul dinspre Nord.

ticularitate însemnată: pe când la cele mai multe pictura e datorită unor anonimi, aci avem nu numai numele zugravului, cece e destul de rar, dar chiar portretul lui, fapt încă și mai neobișnuit și deci prețios.

Intr'adevăr, chiar d'asupra ușei, în interior, se află inscripția: † *Pârvu Mutul, Zugraf vel leat 7200 (1692)*. Aceeași inscripție, fără dată, se repetă apoi pe portretul său, care se află pictat pe zidul scării ce duce la clopotniță. După cum se vede din reproducerea dată aci, zugravul Pârvu e reprezentat ținând în mâna stângă o icoană a Maicei Domnului cu Isus, iar în dreapta un penel. E îmbrăcat într'o haină verde cu chenare de blană albă; mânecare roșii. Figura de tânăr; părul închis cade în

bucle pe frunte. Din nefericire pictura e deteriorată fiind atinsă la ochiul drept și la buză.

Alături de portretul lui Pârvu, care pare a fi fost zugravul șef al bisericii, se mai vede reprezentat în mai mic un alt zugrav, ajutorul lui. Pe acelaș părete urmează apoi portretul vătafului, cu biciul în mâini, arhitectul clădirii; apoi portretul preotului și în fine Sf. Fecioară lovind cu ciocanul pe Satana, pe care o izgonește din locașul Domnului, ridicat de cei precedenți. Asemenea portrete ale meșterilor bisericii se găsesc și la Horez.

Numele preotului aci pictat poate să fie al lui *Erei* din Brașov, pe care-l vedem în capul pomelnicului pe zidul din proscomidie; tot acolo revine numele de *Pârvu* urmat de : *Neagoe, Neculai, zugravi*.

Biserica, a cărei temelie a fost pusă, după cum arată pisană, la 1688, a fost gata pictată numai în 1692, cum ar dovedi data inscripției zugravului. Ingrijirea cu care e făcută pictura motivează acest lung timp de lucru.

Căci părțile încă bune, ce ne-au rămas, ne dau o idee de splendoarea zugrăvelei de odinioară. Zugravul Pârvu trebuie să se fi condus de izvoadele picturii din bisericile Postelnicului Constantin Cantacuzino, pe cari le laudă atâta Patriarhul Macarie, atribuindu-le unui zugrav al lui Vasile Lupu.

Toată pictura e făcută al fresco, conform preceptelor atonite. Pe tencuiala încă proaspătă se indicau întâi contururile figurilor de către meșterul zugrav, iar apoi ucenicii umpleau câmpurile cu diferite culori, dinainte stabilite. Toate aceste operațiuni sunt consemnate în «Erminia sau ustavul, sau gramatică a meșteșugului

Sfinții mari mucenici: Mină, Victor, Nistor și Dimitrie.

zugrăvirei bisericeii», care fiind consfințită la Muntele Athos, s'a perpetuat și la noi, până aproape de zilele noastre, alterându-i-se însă cu timpul caracterul curat bizantin. La Filipești se păstrează încă tradiția cea bună.

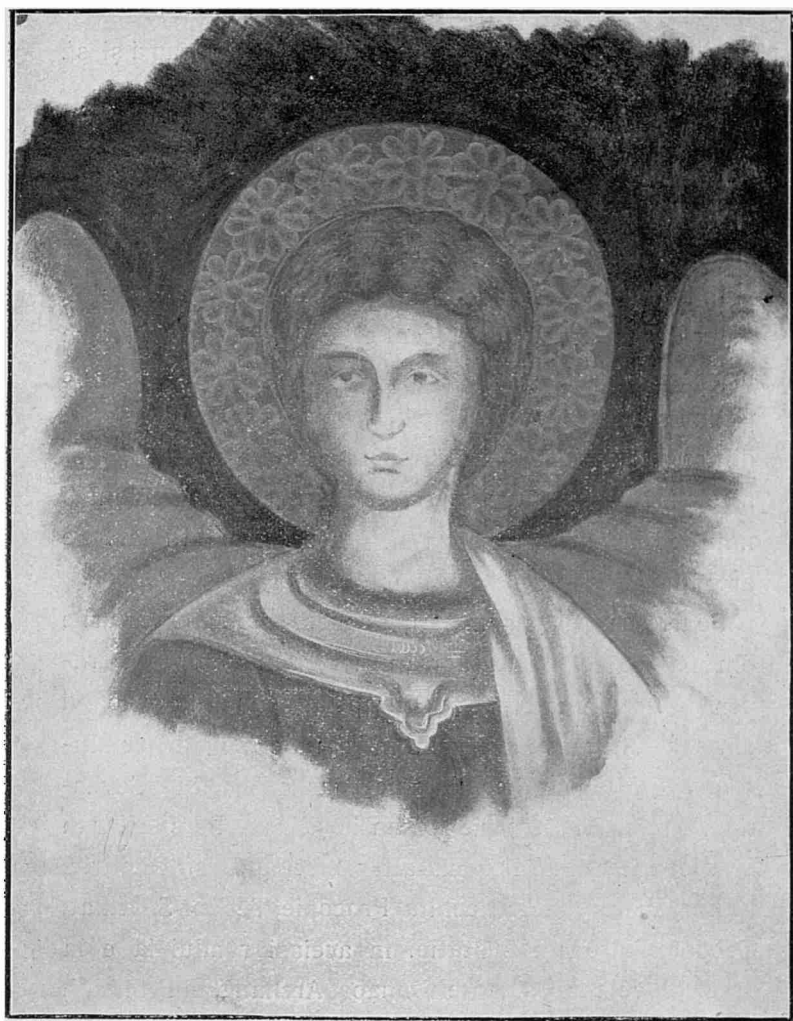
O deosebire se constată între picturile sfinților și cele ale ctitorilor, cari, în mod firesc, sunt mult mai liber, mai naturalist interpretați. În biserica de față, toți trei păreții tindei sunt acoperiți cu portrete ale familiei ctitorului. În dreapta intrării sunt, după cum am arătat, părinții Spătarului Toma Cantacuzin. În stânga e șeful familiei: Marele Postelnic Constantin, †1663, bunicul autorului bisericeii, urmat de numeroșii săi copii. Pe perețele dinspre miazănoapte e înșirată din nou familia acestuia: în cap e al doilea fiu al său, Șerban Voevod și Domnița Sa, amândoi cu coroane de aur pe cap. Urmează apoi Marele Spătar Drăghici (?); Constantin Stoilnicul (?); Aga Matei și Marele Spătar Mihai, toți cu soțiile și copiii lor. Inscricțiunile numelor fiind șterse, afară de aceia a Spătarului Mihai, identificarea celorlalți e făcută numai după asemuirea figurilor cu alte portrete cunoscute ale lor.

Costumele lor nu diferă decât puțin, prin culoare dulamelor, de acele ale ctitorilor, descrise mai sus. Și aceste picturi au suferit multe alterări.

Pe sub portretele ctitoricești se întinde peste tot în biserică aceeași pictură, simulând o draperie prinsă în cute regulate, după tipicul tradițional.

Restul interiorului bisericeii e tot zugrăvit cu sfinți și scene religioase. Distribuția lor e în cinci orândueli, potrivit prescrierilor erminiei. Multe din scene însă nu se mai pot recunoaște, fiind deteriorate de vechime, umezeală și fum.

În cupola turlei e zugrăvit Pantocratorul, adică Isus atotțiitorul. Mântuitorul e reprezentat blagoslovind și cu evanghelia în mână. Dimprejurul lui e descris un rotocol

Archangelul Mihail; pictură murală (detaliu).

ca curcubeul și apoi vin cetele heruvimilor și îngerilor,
Sf. Fecioară și Sf. Ion.

În pendentive sau arcanele turlei sunt cei patru evangheliști cu atributele lor, iar între ei sf. Mahramă și sf. Cărămidă.

În bolta altarului e pictată șezând pe tron Născătoarea de Dumnezeu cu pruncul Hristos în brațe; apoi urmează dumnezeiasca liturghie și comunicarea domnescului trup și sânge către apostoli; apoi sf. ierarhi.

În bolta tindei e pictată într'un cerc Maica Domnului.

Iar de jur împrejurul bisericei, începând dela altar, se urmează în fâșii suprapuse: cele 12 praznice și sfințele patimi și minunile cele după înviere ale Domnului, apoi dintre pildele cele mai alese ale lui Isus, precum și praznicele Maicii Domnului și numeroase scene din vechiul și noul testament și mai toți sf. Diaconi și sfinții fără de arginți.

Foarte frumoase și mai bine conservate sunt picturile din rânduiala a cincea, adică ultimul rând deasupra draperiei și stranelor. În sânul drept al naosului, începând din spre altar, avem figurile întregi ale ale Marilor Mucenici: sf. Gheorghe, Glikenie, Iliasar, Vicenție, Sevastian, Bonifacie, Mercurie, Acsentie și Iacob Persul. Iar în fața lor în stânga, toc dela altar începând: sf. Dimitrie, Nistor, Victor, Mina, Nechita, Procopie, Teodor Stratilat, Teodor Thiron și Eustatie. În aceiași rânduială e la dreapta, pe zidul dinspre pronaos, Archangelul Mihail, iar în față Arch. Gavril; în deschiderea ferestrei sf. Împărați Constantin și Elena, ținând împreună crucea.

Toți acești sfinți mucenici sunt foarte demne exemple ale bunezi zugrăviri bisericești și dau cea mai frumoasă măsură a talentului lui Pârvu Mutul, presupusul

Archangelul Mihail.

lor autor. Sfinții se disting prin desenul îngrijit al figurilor, care toate sunt conform canonului: sf. Marele Mucenic Dimitrie «tânăr, mijind mustața»; sf. Gheorghie «tânăr, fără barbă, cu părul creț, până la urechi»; Th. Tiron (reprodus în capul prefeței) «cu barbă stufoasă, având perii capului de-asupra urechilor» ș. a. m. d.

Proporțiile corpului sunt în genere puțin mai mari: toți au înfățișare sveltă. Foarte bogate sunt costumele lor, din stofe divers colorate și cu chenaruri cusute cu flori, între două rânduri de fireturi. Papucii sunt deosemeni cusuți cu fire aurite. Se vede influența bogatelor mozaicuri bizantine. Unii dintr'acești sfinți, cum de pildă sf. Dimitrie, Victor și alții, poartă chiar mantii de cacom. Toți au aureolele în relief cu flori întipărite, cum nu se văd de cât în bisericile cele îngrijite. Archangelul Mihail are armură ușoară peste cămașa de serasir; pe umărul stâng e prinsă o draperie ce fâlfâie pe spate; în mâna dreaptă, cu mâneca sumeasă până peste cot, ține spada iar în stânga o banderolă cu inscripție. Figura tânărului archangel e expresivă și plină de demnitate.

Comarate cu cutele mult mai stilizate și personagiile mai puțin expresive ale picturii bisericești în genere, aceste figuri denotă o mare libertate în felul în care sunt tratate. S'ar putea presupune buna influență a școalelor italiene, prin care s'a regenerat vechia pictură bizantină, care predomină totuși încă în acea epocă la noi.

Mai proaspăt conservată este culoarea picturilor din pridvorul sau amvonul bisericei, având în boltă figura pruncului Isus Hristos.

Deasupra pisaniei, pe o banderolă purtată de îngeri, în-

tr'un oval înstelat, apare Mântuitorul, coborîndu-se din ceruri, având în dreapta lui pe Maica Domnului, iar în stînga pe Ion Botezătorul și cei doi archangheli în margini. La picioarele lui Hristos: înfricoșatul scaun, înconjurat de îngeri ; pe scaun se coboară Sf. Duh, sub întruparea porumbelului. De cele două părți se află cei 12 Apostoli, șezând pe strane, în spatele cărora vin cete de îngeri.

La dreapta ușii e pictată judecata cea din urmă, cu focul nestins ce ese din gura Balaurului. În para focului se trudesce tot felul de păcătoși ; îngeri de foc muncesc pe cei ce se sbat în răul de foc în care sunt închipuite toate chinurile cele mai groaznice. Lângă Balaur apare Belzebut, Domnul Dracilor, iar de altă parte Cumpăna Dreptății.

Afară de ladul cel a tot mîncător, mai sunt pictate în amvon și Raiul, Nașterea lui Adam și Evei, Izgonirea din Paradis și alte scene din istoria sfîntă.

Pe lângă pictură ne mai dă o idee de bogăția și îngrijirea artistică cu care a fost făcută această biserică și restul din mobilierul interior.

Tâmpla păstrează încă toată splendoarea ei de odinioară, deși aureala s'a mai stricat de timp. Ea e interesantă prin bogatele ornamente sculpturale, cari îi acoper întreaga suprafață. Din catul de jos al catapetezmei de lemn sculptat nu a rămas decât ușa împărătească și stâlpii ; ușile laterale au dispărut.

Ușa mijlocie, cea împărătească, cu două canaturi, e toată înflorată cu sculpturi. Câmpurile cu picturi s'au șters, încât d'abiă se mai poate recunoaște scena Bunei-

vestiri, care în general e acı pictată. Partea inferioară a canaturilor e divizată în arcade despărțite prin stâlpi cu glafuri în spirală; iar deasupra arcurilor se înalță piramide ascuțite cu vârful și laturile cu ornamente de flori. Tot câmpul inferior al canaturilor e prins într'un chenar de vreji de trifoi. Partea superioară a ușii prezintă o ornamentație și mai complicată. Între flori și frunze frumos sculptate *à jour* se amestecă și păsări. Cu și mai mare belșug sunt presărate aceleași ornamente de flori, frunze și paseri stilizate și pe fâșia cea lată ce se întinde de alungul tâmplei, care în întregime e de un foarte plăcut efect decorativ. Ca element nou intervine în acoladele acestei fâșii și stema Cantacuzinească, între doi delfini cu solzii și coada tare stilizate.

Elementele decorative occidentale se îmbină acı cu influențe orientale, am zice chiar persane, dând sculpturilor un aspect cu totul particular, dar foarte răspândit în secolul al XVII-lea și al XVIII-lea la bisericile noastre. Influențe italienești mai directe decât acı se văd mai ales în sculpturile din bisericile spătarului Mihai Cantacuzino, după cum s'a și arătat la biserica Colțea din București.

Partea superioară a tâmplei e formată din două rânduri de arcade, cu stâlpi la fel cu cei dela ușa împărătească, în cari se află prinse icoanele; iar deasupra celui al doilea rând de arcade se înșiră medalioane rotunde cu icoanele sfinților. Incoronată e tâmpla cu o cruce pe care e pictat Mântuitorul. La baza crucii se încolăcesc doi delfini cu aripi, stilizați, din gura cărora se ridică câte o icoană.

Sf. Acsentie ; pictură murală.

Stranele și mai ales sfeșnicile nu prezintă nici un interes, fiind, probabil, de dată cu mult mai recentă.

Cele două clopote de aramă așezate în catul superior al amvonului sânt însă vechi. Cel mai mare poartă următoarea inscripție în frumoase caractere latine :

Christian Berger gos mich (=mă turnă) in Wien. M. DC. XXXVII, iar dedesupt chipul în relief al sfântului Roch.

Celălalt clopot mai mic «s'a făcut cu cheltuiala mahalagiilor» la 1770.

* * *

Biserica din Filipești e o excelență pildă a arhitecturii noastre religioase de al doilea ordin, a unei biserici de sat mai îngrijită, precum se cuveneà pentru o clădire ridicată de către un membru al uneia din familiile cele mai puternice și bogate din țară.

Afară de caracterul original ce i-l dă pridvorul ei deosebit, ea mai este încă interesantă din punctul de vedere al amestecului de influențe ce găsim aici; înrăuriri cari, altoite pe modelul și planul primitiv bizantin, au produs la urmă un stil deosebit. Supralărgirea pronaosului precum și coloanele dintre pronaos și naos arată influența Curții de Argeș, — minunea ce trebuie să fi stat mereu înaintea ochilor ctitorilor de biserici. Prin influența acestui model găsim o notă orientală în monumentul nostru. Pridvorul, unic în analele arhitecturii române, pare a fi o importanție italiană; o imitație a campanilei. Chenarele ferestrelor sunt gotice, pe când felul așezării cărămizilor, dela brâu și cornișă, în dinte de ferăstrău, sunt

un motiv moștenit direct din modul de construcție bizantin. Deasemeni și arcaturile turlei. Arcadele oarbe, în relief, ale pereților exteriori, sunt o caracteristică a arhitecturii Țării Românești, rezultată dintr'o lungă dezvoltare tot a modelurilor bizantine. La început ele corespundeau unei adevărate cerințe constructive, iar în urmă au ajuns un simplu ornament aplicat pe fațadă.

Așa cum se prezintă, această mică biserică de sat întrunește, în grade diferite, diversele influențe cari au înțipărit monumentelor noastre caracterul lor particular în veacurile al XVII și al XVIII. Ca atare, merită să oprească un moment atențiunea noastră. Amestecul diferitelor stiluri, departe de a produce contraste neplăcute, ne arată un tot bine armonizat și este o pildă a gustului ce-l mai posedau în acea vreme modeștii constructori ai acestor clădiri.

Și biserica din Filipeștii nu este singura de acest fel, care merită să fie mai bine cunoscută. Căci multe mai sunt monumentele de artă din țară ce ignorăm încă.

